DJEČJE CARSTVO – USPON, DJELOVANJE, PROTAGONISTI I PAD*
In memoriam Beata Devčić-Domić

TINA COTA

Gimnazija Tituša Brezovačkog
Ul. Jurja Habdelića 1
10000 ZAGREB

UDK / UDC:
316.7:061.2(497.521.2)+793.3-057.874"193/194"
DOI: https://dx.doi.org/10.21857/yvjrdcw7ky
Prethodno priopćenje / Preliminary Paper
Primljeno / Received: 9. 2. 2026.
Prihvaćeno / Accepted: 23. 4. 2026.
CC BY-NC 4.0

Nacrtak

Rad prikazuje proces osnutka i načine djelovanja umjetničke organizacije Dječje carstvo, kao i kraj njezina postojanja te doprinos razvoju zagrebačke i hrvatske kulturne i pedagoške scene 20. stoljeća. Posebna se pozornost posvećuje umjetničkim programima namijenjenima djeci, osobito plesnomu tečaju, koji je kao jedan od najpopularnijih programa ponajprije bio usmjeren na poduku klasičnoga baleta. Rad također prikazuje ulogu istaknutih umjetnika toga vremena koji su osnovali i vodili Dječje carstvo te su svojim znanjem i angažmanom pridonijeli razvoju dječje kreativnosti i ljubavi prema kazalištu i umjetnosti općenito.

Ključne riječi: Dječje carstvo; Tito Strozzi; Mladen Širola; plesni tečaj; Mercedes Goritz-Pavelić; Margarita Froman

Keywords: Dječje carstvo [Children's Kingdom]; Tito Strozzi; Mladen Širola; dance course; Mercedes Goritz-Pavelić; Margarita Froman

Uvod

Dok se baletna tradicija u Europi njeguje već više od triju stoljeća, sustavni razvoj baletne umjetnosti u Zagrebu i Hrvatskoj započinje tek 1921. godine dolaskom ruske umjetnice Margarite Froman (1890. – 1970.), primabalerine Boljšoj teatra te solistice kompanije Ballets Russes Sergeja Djagiljeva. U zagrebačkome

* Ovaj članak nastao je u okviru autoričina doktorskoga rada pod naslovom *Djelovanje Beate Devčić-Domić u kontekstu razvoja plesne umjetnosti u Hrvatskoj*, koji se pod mentorstvom prof. dr. sc. Vjere Katalinić odvija na Filozofskome fakultetu i Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu.

Narodnom kazalištu[1] gostovala je s malom baletnom trupom koju su činili njezina braća i učenici, nakon čega je prihvatila stalno mjesto voditeljice Baleta, koji od toga trenutka prema profesionalnim načelima kontinuirano djeluje sve do danas.[2] I prije je u zagrebačkome kazalištu bilo nekoliko pokušaja uspostave Baleta, najčešće kao sastavnoga dijela opernoga repertoara. Međutim, ova neverbalna i u to vrijeme, smatralo se, inferiorna umjetnost nikada nije uspjela opstati dulje.[3]

Tijekom trideset i četiriju godina svojega boravka u Zagrebu[4] Margarita Froman provela je temeljitu reorganizaciju Baleta djelujući usto kao baletna solistica, koreografkinja te operna i operetna redateljica. Predano se posvetila pedagoškom radu unutar kazališta, ali i izvan njega, vodeći tečajeve baleta koje su pohađali mlađi polaznici, te je u kratkome vremenskom periodu obrazovala plesače i pripremila ih za izvođenje kanonskih baletnih djela koja su bila zastupljena u repertoaru vodećih europskih kazališnih kuća.[5] Sve do osnutka Škole za klasični balet u Zagrebu 1949. godine u Hrvatskoj nije postojala formalna institucija koja bi plesačima pružala sustavnu baletnu naobrazbu, pa se balet uglavnom učio na plesnim tečajevima privatnih inicijativa. U prvoj polovici 20. stoljeća u Zagrebu bilo je nekoliko mjesta za privatnu poduku (npr. Studio plesne umjetnosti Mije Čorak (1916. – 2002.), škola Nevenke Perko (1907. – 1986.), u kojoj je balet predavala baletna solistica Olga Orlova (1903. – 1991.), te baletni studio Ane Roje (1909. – 1991.) i Oskara Harmoša (1911. – 1992.)), a tridesetih godina jedna od najznačajnijih bila je umjetnička organizacija Dječje carstvo.

U ovome radu prikazao se put nastanka Dječjega carstva, kao i njegova djelatnost u području plesne umjetnosti. Rad je dio doktorske disertacije u kojoj se primarno istražuje djelovanje Beate Devčić-Domić (1930. – 2026.), plesne umjetnice čiji su početci baletnoga školovanja i umjetničkoga djelovanja povezani upravo s

[1] Naziv Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu 1921. Kazalište mijenja naziv u Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu 1940., a u Hrvatsko državno kazalište 1941. godine.

[2] Mihaela DEVALD ROKSANDIĆ – Maja ĐURINOVIĆ: Balet Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, u: Goran Bukan Breberić – Martina Petranović (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu. 130 godina zgrade*, Zagreb: Školska knjiga, 2025, 369.

[3] Maja ĐURINOVIĆ: Čudo u Berlinu, *Kretanja*, 20 (2017) 27, 87. Balet se u zagrebačkome kazalištu počeo sporadično razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća. Prije dolaska Margarite Froman najznačajniji doprinos u razvoju baletne umjetnosti ostvario je prvi intendant zagrebačkoga HNK-a Stjepan Miletić (1868. – 1908.), koji je obnovio Operu, a uz nju i Balet. Za njegova mandata (1894. – 1898.) izvedeni su prvi veliki baleti klasične literature, *Coppélia* Léa Delibesa (1895.) i *Giselle* Adolphea Adama (1897.), ali i prvi baleti hrvatskih skladatelja, *Jela* Bele Adamovića Čepinskog (1898.) te *Na Plitvička jezera* Srećka Albinija (1898.). Nakon Miletićeva razdoblja nastupila je stagnacija u razvoju zagrebačkoga baleta sve do 1921. Usp. Jagoda MARTINČEVIĆ: Balet Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu 1876. – 2001., u: Sonja Kastl – Jagoda Martinčević (ur.): *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj. Recentni trenutak profesije*, Zagreb: Hrvatsko društvo profesionalnih baletnih umjetnika, 2002, 10-11.

[4] Margarita Froman napušta Zagreb 1955. godine i odlazi u SAD, gdje se bavi baletnom pedagogijom.

[5] M. ĐURINOVIĆ: Čudo u Berlinu, 87.

tom umjetničkom organizacijom.[6] Primarni izvori koji su se koristili u istraživanju obuhvatili su dnevnike pisca Mladena Širole (1894. – 1967.), dokumentaciju vodstva Dječjega carstva, programe kazališnih predstava te sjećanja Beate Devčić-Domić prikupljena metodom polustrukturiranog intervjua.[7] Sekundarne izvore činili su novinski članci i kazališne kritike[8] te relevantna literatura iz područja plesa i povijesti.

Osnutak, ciljevi i načini rada Dječjega carstva

Dječje carstvo bila je privatna umjetnička organizacija s javnom djelatnošću koja je djeci pružala obrazovanje u različitim granama umjetnosti promičući dječje stvaralaštvo u različitim medijima. Djelovala je u Zagrebu od 1935. do 1941. godine, a utemeljila su je dva entuzijasta i zaljubljenika u kazališnu umjetnost: glumac, redatelj i književnik Tito Strozzi (1892. – 1970.) te kazališni djelatnik, dječji pisac, filmski redatelj i scenarist Mladen Širola. Dječje carstvo osnovalo se u vremenu kada je u Zagrebu i drugim hrvatskim gradovima zamirao rad dječjih i lutkarskih kazališta, među kojima i Teatra marioneta,[9] kojega su Strozzi i Širola bili članovi. U Dječjemu carstvu objedinili su dotadašnja znanja i postignuća iz toga područja (iskustvo u pisanju i prilagodbi dječjih priča za kazalište, režiji, vođenju kazališta, izdavaštvu itd.) te ih dalje razvijali u medijima u kojima dječja umjetnost ili djeca izvođači dotad nisu bili prisutni, poput radija, koji je tih godina tek ulazio u svakodnevicu da bi zatim postao njezin sastavni dio.[10] Kako sami navode u Nacrtu rada, prava i dužnosti članova, Dječje carstvo osnovali su s ciljem da »među djecom radom i zabavom budi drugarsku svijest, ljubav prema bližnjemu, težnju za učenjem, dobrotu srca i smisao za sve

[6] Beata Devčić-Domić bavila se klasičnim baletom i folklorom, a profesionalni plesni angažman ostvarila je u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu, Hrvatskome narodnom kazalištu Split te u Ansamblu narodnih plesova i pjesama Hrvatske »LADO«. Diplomirala je na odsjeku za glazbenu teoriju na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu, a nakon što se prestala baviti plesom, nastavila je svoj profesionalni put u području glazbene pedagogije. Predavala je u Glazbenoj školi Pavla Markovca, Glazbenoj školi Vatroslava Lisinskog te na Muzičkoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu, gdje je najprije u zvanju predavačice, a kasnije docentice bila zaposlena sve do mirovine.

[7] Polustrukturirani intervju s Beatom Devčić-Domić odvio se u dvama navratima: 28. veljače 2022. i 27. listopada 2025.

[8] Bibliografske bilješke novinskih članaka i kazališnih kritika potječu iz različitih izvora (Osobni fond Beata Devčić-Domić, radni dnevnici Mladena Širole, Hemeroteka Odsjeka za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu) te se radi što potpunijega navođenja podataka izvršila njihova međusobna usporedba.

[9] Teatar marioneta djelovao je u Zagrebu od 1920. do 1937. godine, a više o tome vidi u Antonija BOGNER-ŠABAN: *Marionete osvajaju Zagreb*, Zagreb: Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, 1988.

[10] Antonija BOGNER-ŠABAN: *Tragom lutke i Pričala. Povijest međuratnog lutkarstva u Splitu, Sušaku, Osijeku i Dječje carstvo*, Zagreb: AGM, 1994, 117.

što je lijepo i plemenito, a naročito za umjetnost kao najjače sredstvo za postignuće svih spomenutih ciljeva«.[11]

Početak rada Dječjega carstva povezuje se sa zagrebačkom Radiostanicom, koja je 1935. godine u svoj program uvela Dječji sat ponudivši na taj način kreativni sadržaj kojim su djeca mogla ispuniti slobodno vrijeme umjesto da ga provode »na ulici«. Vodstvo Dječjega sata bilo je povjereno glavnomu redatelju Narodnoga kazališta u Zagrebu Titu Strozziju, koji je nedjeljom poslijepodne, uz pozdrav »Dobar večer male moje prijateljice i prijatelji«, slušateljima redovito čitao najljepše dječje priče. Djecu je zanimalo tko je osoba koja s toliko ljubavi i pažnje svake nedjelje priča sve te zanimljive priče, a on bi odgovorio: »Pričalo«.[12] Zamišljala su ga kao sijedoga starca s dugom bijelom bradom, kao i njegove legendarne dvore na Gornjemu gradu te vojsku i cijelu svitu o kojima im je pričao.[13] Upućivala su mu pisma s molbom da bi ga voljela upoznati, ali da bi i sama putem radija voljela prenositi svoja znanja drugoj djeci. Tako su uz Strozzija u Dječjem satu počela sudjelovati i djeca kao glumci, recitatori, deklamatori, pjevači i glazbenici, čime je program dobio na raznolikosti i životnosti. Na jednom od satova jedan ga je znatiželjni dječak upitao: »Kako to da Vi nemate brade, kako smo to čuli kod kuće slušajući Dječji sat?«[14] Strozzi je odgovorio: »E moj mališu, nisam ja onaj stari *Pričalo*. On je teško obolio i pozvao mene, da ga zamijenim, jer ne bi htio, da to carstvo djece ostane bez vođe.«[15] Taj odgovor ujedno je bio začetak Dječjega carstva jer su djeca od toga trenutka Dječji sat počela nazivati Dječjim carstvom, a njegova vođu Tita Strozzija Carom Pričalom I.

Dječje carstvo svakim se danom počelo sve više širiti i okupljati sve veći broj djece stvarajući potrebu za novim smjernicama rada. Naime, Strozzi je uvidio da dječji nastupi nisu jednako kvalitetni te da bi djecu trebalo educirati i pripremiti za njih. Odlučio je da će Dječje carstvo postati dječja organizacija sa širim poljem rada, a kao suradnika angažirao je književnika Mladena Širolu, tada već etabliranu ličnost u području dječje umjetnosti u Hrvatskoj, kojeg je imenovao Velikim vezirom.[16] Zahvaljujući predanom i sustavnom radu stručnoga vodstva, Dječji sat ubrzo je dosegnuo visok umjetnički nivo te se počeo emitirati dvaput tjedno, srije-

[11] Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Osobni fond Beata Devčić-Domić, Vodstvo »Dječjeg carstva«: Nacrt rada, prava i dužnosti članova, [s.a.].

[12] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Manje zbirke zagrebačkih kazališta, družina i grupa, kabareta i festivala, Dječje carstvo, Zagreb, 1937-1941, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [6].

[13] ha [Žarko HARAMBAŠIĆ]: Božić u Hrvatskom dječjem carstvu, *Večer*, 20 (23. 12. 1939) 5728, 8.

[14] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [7].

[15] *Ibid*., [8].

[16] *Ibid*., [10-13].

dom i nedjeljom. U Zagrebu gotovo više nije postojala obitelj koja ga ne bi s veseljem iščekivala i pozorno pratila putem radijskoga prijemnika.[17]

Strozzi i Širola postupno su širili krug suradnika, pa i osnivali podružnice u Zagrebu i okolici,[18] te su u okviru Dječjega carstva formirali tečajeve koji su polaznicima omogućavali stjecanje brojnih znanja i vještina, kao i razvoj njihovih talenata i sposobnosti. Mladi članovi Dječjega carstva mogli su pohađati sljedeće tečajeve: tečaj glumačke škole, plesa i baleta, brojne glazbene tečajeve (klavira, violine, harmonike, gitare, mandoline, tambura, solopjevanja, zborskoga pjevanja, teorije glazbe),[19] stranih jezika (njemačkoga, talijanskog, engleskog i francuskog jezika) te tečaj ručnog rada.[20] Polaznici glazbenih tečajeva činili su salonski orkestar, orkestar ručnih harmonika, orkestar usnih harmonika, orkestar gitara i mandolina, tamburaški orkestar, orkestar fanfara i šramel-kvartet.[21] Velik broj djece upisao se na sve navedene tečajeve, nastava pojedinoga tečaja odvijala se prema planu i programu koji su kreirali nastavnici, a na kraju školske godine održavali su se i zaključni ispiti pred vodstvom Dječjega carstva (Strozzijem i Širolom) te roditeljima polaznika.[22]

Uz redovite nastupe na radiju polaznici tečajeva nastupali su i na raznim priredbama, koncertima i kazališnim revijama Dječjega carstva, dobrotvornim priredbama u organizaciji brojnih dobrotvornih društva[23] i sl. Ipak, Dječje carstvo najveću je popularnost steklo repertoarom koji se izvodio u Narodnome kazalištu (Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu / Hrvatskome državnom kazalištu), koje je imalo svoje Veliko i Malo kazalište. U Malome kazalištu, koje se nalazilo na adresi Frankopanska ulica 10,[24] igrale su dramske predstave te predstave s glazbom, plesom i pjevanjem (osmišljene kao male operete), dok su se u Velikome kazalištu, koje se nalazilo na tadašnjemu Trgu kralja Aleksandra,[25] prikazivali cje-

[17] *Ibid*., [35].

[18] *Ibid*., [36-39]. Takozvane družbe (podružnice) koje su sudjelovale u radu i programima Dječjega carstva bile su sljedeće: Družba »Čučerje«, Družba »Kuniščak«, Družba »Shell« Caprag, Družba »Kneginec«, Družba »Salezijanaca« Zagreb, Družba »Lisinski« Zagreb, Družba »Ovomaltine«, Družba »Zagorac«, Družba »Karlovac«.

[19] *Ibid*., [59].

[20] Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Vodstvo »Dječjeg carstva«: Nacrt rada, prava i dužnosti članova.

[21] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [71].

Šramel-kvartet vrsta je sastava koji je u 19. stoljeću izvodio bečku narodnu glazbu (njem. *Schrammelmusik*). Naziv potječe od prezimena braće Schrammel, Johanna i Josefa, koji su oformili prvi takav sastav. Može se pretpostaviti da su šramel-kvartet Dječjega carstva činile dvije violine, gitara i harmonika.

[22] *Ibid*., [59].

[23] *Ibid*., [89]. Dječje carstvo održalo je dobrotvorne koncerte i priredbe za mnoga dobrotvorna društva: Dom milosrđa, Humanitarno društvo »Ban Jelačić«, Hrvatsku katoličku ženu, Društvo »Hrvatsko srce«, Bolničku zadrugu Kazališta, Kazališnu omladinu »Trešnjevka«, Društvo obrtnika, Radničku komoru, Dom staraca itd.

[24] Malo kazalište današnje je Gradsko dramsko kazalište Gavella.

[25] Danas Trg Republike Hrvatske.

lovečernji baleti, a u jednoj prilici odigrala se i jedna revijska priča. Dječje carstvo potpisalo je ugovor s kazalištem ujesen 1937. temeljem preciziranih uvjeta koji su išli u korist obiju strana. Strozzi i Širola već su ranije surađivali s kazalištem uspostavivši stalan program dječjih predstava koji je dotad bio rijetko zastupljen u repertoaru.[26] Neke od predstava Dječjega carstva praizvele su se u Teatru marioneta, pa je njihov doprinos afirmaciji dječje literature u kazalištu, a potom i prijenos s lutkarske na živu scenu, u kojoj su izvođači bila djeca, nosio dvostruko kulturološko značenje.[27] Povezanost Dječjega carstva s kazališnom kućom bila je važna zbog organizacijskog ustrojstva, no osobitu je važnost imala u poticanju i očuvanju umjetničke vrijednosti programa, kao i u oblikovanju kulturne slike koju je Dječje carstvo gradilo u javnosti.[28]

Osim u Zagrebu, umjetnički rad Dječjega carstva bio je iznimno hvaljen i priznat i u ostalim gradovima Kraljevine Jugoslavije, o čemu svjedoče brojna gostovanja za koja je dobilo pozivnicu. Svoje programe Dječje je carstvo izvodilo u Beogradu, Sisku, Koprivnici, Križevcima, Požegi, Varaždinu, Sušaku, Virovitici, Bjelovaru, Metliki, Ljubljani i Splitu.[29]

Kako i priliči jednomu carstvu, tako je i ovo carstvo imalo svoju himnu,[30] svoju zastavu koja se prvi put zavijorila 12. rujna 1937.[31] te zajednički pozdrav »Sretno!«, koji je služio kako bi djecu međusobno zbližio i povezao prijateljstvom.[32]

Carstvo je objavljivalo i novine naziva *Pričalo*, koje su izlazile tijekom cijele godine: dvaput mjesečno tijekom deset mjeseci i jednom mjesečno za vrijeme ljetnih praznika. Sadržavale su službene vijesti i novosti Dječjega carstva, novosti iz dječjega života, zabavni kutak te radove članova.[33] Uprava organizacije, tzv. »Vezirat«, te uredništvo *Pričala* djelovali su u privatnome stanu Mladena Širole, na adresi Vodnikova ulica 11 na prvome katu.

Vodstvo se u svojemu radu također rukovodilo težnjom da djeca samostalno vode poslove pojedinih djelatnosti kako bi se naučila na samostalnost u zajednici, dobila poticaj za kreativno stvaranje te se osjećala zrelo i odgovorno. S tim ciljem članovi su svake radne godine među sobom odabirali »povjerenike« koji su činili »dječju upravu«, a ona se sastajala na sjednicama, gdje je, uz stručnu podršku,

[26] A. BOGNER-ŠABAN: *Tragom lutke i Pričala*, 120.

[27] *Ibid*., 122.

[28] *Ibid*., 141-142.

[29] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [106].

[30] *Ibid*., [18-20]. Autori su himne Dječjega carstva Mladen Širola, koji je napisao stihove, te skladatelj Boris Krnic (1900. – 1979.).

[31] *Ibid*., [23-24]. Kumstvo zastave pripalo je Carevoj majci, hrvatskoj glumici Mariji Ružički-Strozzi (1850. – 1937.).

[32] *Ibid*., [17].

[33] Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Vodstvo »Dječjeg carstva«: Nacrt rada, prava i dužnosti članova.

donosila odluke o radu Dječjega carstva.[34] Postojali su povjerenici reda i rada, Dječjeg sata, službenoga lista, lijepe knjige, dječjega kazališta, nastave, škole i tečajeva, glazbe i orkestara, zdravlja i športa, natječaja, ručnoga rada i zabave te povjerenici zaduženi za družbe, ljubav prema bližnjemu, ljubav prema životinjama,[35] sakupljače maraka i male fotografe.[36]

Umjetnička organizacija Dječje carstvo bila je privatna inicijativa koja se uzdržavala zahvaljujući Strozziju i Široli te roditeljima članova (npr. financijskim sredstvima prikupljenim od članarina, prodaje ulaznica i dječjih novina *Pričalo* te donacijama sponzora, a majke polaznika same bi šivale i izrađivale kostime za predstave itd.), kao i organizacijskoj potpori Hrvatskoga narodnog kazališta.

8. listopada 1939., formiranjem Banovine Hrvatske unutar Kraljevine Jugoslavije, organizacija je počela djelovati pod nazivom Hrvatsko dječje carstvo.[37] S radom je prestala 1941. godine, kada je 29. rujna ukinuta uslijed političkih promjena, odnosno uspostavom Nezavisne Države Hrvatske (NDH).[38]

Plesni tečaj

Plesni tečaj Dječjega carstva, osnovan u radnoj godini 1937./1938., bio je jedan od najpopularnijih tečajeva. Njegovi polaznici sudjelovali su u većini repertoara koji se izvodio na raznim priredbama i u kazalištima: u baletnim *divertissementima*, cjelovečernjim baletima te u dječjim pričama s glazbom, plesom i pjevanjem.

Tečaj je u početku vodila Mercedes Goritz-Pavelić (1907. – 2003.), plesna umjetnica, koreografkinja i pedagoginja podjednako obrazovana u području klasičnoga baleta i modernoga plesa.[39] U svojim koreografskim ostvarenjima često se služila stiliziranim hrvatskim nacionalnim izrazom,[40] a plesne kompetencije nadogradila je glumačkima educirajući se također i u tom području.[41] Satove plesa, na kojima je male članice Dječjega carstva ponajprije podučavala klasičnoj baletnoj tehnici, održavala je u vlastitome Studiju za gimnastiku i ples na adresi Dolac 8, koji je opisala u svojim *Sjećanjima*:

[34] *Ibid*.

[35] *Ibid*.

[36] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [14].

[37] *Ibid*., [30].

[38] *Ibid*., [143].

[39] Maja ĐURINOVIĆ: *Mercedes Goritz-Pavelić*, Zagreb: Naklada MD – Gesta – Čvorak, 2000, 16-20. Mercedes Goritz-Pavelić klasični je balet učila u Zagrebu kod Anđele Godler-Fiale i u Grazu kod primabalerine u operi Mije Jammernegg. Moderni ples izučavala je u Zagrebu na Preradovićevu trgu kod Jelisavete Törne (*Ausdrucktanz* po Labanu), na tečaju Gertrude Bodenwieser (1890. – 1959.) u Beču te kod Karin Schneider, učenice Mary Wigman (1886. – 1973.), u Grazu. U Grazu je stekla i diplomu, što joj je bilo važno radi pokretanja vlastitog studija.

[40] M. ĐURINOVIĆ: *Mercedes Goritz-Pavelić*, 22-23.

[41] *Ibid*., 19.

»[…] otvorila sam plesni studio, koji smo suprug i ja uredili u jednom dijelu našeg novoiznajmljenog komfornog stana (u Arkovoj kući na Dolcu 8). U jednoj smo sobi stanovali, od dviju drugih soba napravila sam plesnu dvoranu i tu držala nastavu, veliko predsoblje služilo je za garderobu, a u četvrtu, malenu sobu smjestila sam kancelariju. Moja sestra Vilma podučavala je polaznice moga studija u gimnastici. Ispod nas bila je zubarska ordinacija i njezin se vlasnik 'bunio' na naše 'skakanje'.«[42]

Mercedes Goritz-Pavelić 1939. je napustila Zagreb i otišla sa suprugom u Rumunjsku, a vodstvo plesnoga tečaja Dječjega carstva u radnoj godini 1939./1940. preuzela je Margarita Froman, koja će ga voditi sve do njegova ukidanja 1941. godine. U radnoj godini 1939./1940. tečaj baleta održavao se u dvorani Matice hrvatskih obrtnika na adresi Ilica 49,[43] a narednih godina u Dvorani željezničara na adresi Crnatkova ulica 18[44] te, prema sjećanjima Beate Devčić-Domić, i na adresi Boškovićeva ulica 16.

Nastava baleta odvijala se dvaput tjedno. Nastavni plan i program određivale su same nastavnice, međutim, kriteriji, kao i opći pristup radu u mnogočemu su se razlikovali od onih koji se danas provode u formalnim plesnim institucijama, odnosno u baletnim školama. Beata Devčić-Domić, koja je pohađala plesni tečaj Dječjega carstva od 1938. do 1941., ispričala je kako nije postojao prijemni ispit prilikom upisa na tečaj niti su djevojčice trebale posjedovati određene fizičke predispozicije kako bi ga pohađale. »Nije bila prisutna selekcija niti se forsirala perfekcija. Svi su vježbali jer su se upisali«, objasnila je. Predstave su se prilagođavale mogućnostima polaznica, sva su djeca mogla nastupiti i za sve se našla prilika. Dodala je kako se nije razmišljalo o profesiji, nego se balet učio radi usvajanja lijepih kretnji, a nastupi malenih balerina predstavljali su malene prilike za ponos njihovih roditelja.[45]

Također se prisjetila kako su izgledali satovi baleta koje je polazila kod obiju nastavnica.

Naglasila je da Mercedes Goritz-Pavelić nikada nije bila primabalerina, ali je imala urođeni smisao za pedagogiju, voljela se baviti njome te se u potpunosti posvetila podučavanju onoga što je sama znala – baletnih koraka koji su se vježbali uz štap i »na sredini«. Nastava se održavala u manjim skupinama i trajala je jedan

[42] *Ibid*., 22.

[43] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Manje zbirke zagrebačkih kazališta, družina i grupa, kabareta i festivala, Dječje carstvo, Zagreb, 1937-1941, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938-1939, 2. 10. 1939, [335].

[44] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Manje zbirke zagrebačkih kazališta, družina i grupa, kabareta i festivala, Dječje carstvo, Zagreb, 1937-1941, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 1. i 2. 6. 1940, [192].

[45] Polustrukturirani intervju s Beatom Devčić-Domić, 2022.

sat. Tijekom izvođenja vježbi Mercedes Goritz-Pavelić ispravljala je učenice, ali uvijek isključivo u okviru njihovih fizičkih sposobnosti. Međutim, te je sposobnosti ipak promatrala.[46]

O važnosti učenja plesa u dječjoj dobi i ciljevima baletne pedagogije progovorila je i sama Goritz-Pavelić uoči izvedbe plesne predstave *Krijesnica u carstvu cvijeća*, koju je nešto ranije, 1935. godine kreirala za učenice svojega privatnog studija, izvan djelovanja Dječjega carstva:

> »Kao sve grane umjetnosti, tako i ples nastoji u današnje doba da bude pristupačan što široj publici. Razumijevanje ljudi razvija se najbolje, ako se već najmlađoj generaciji dade prilika, da se postepeno uživi u dotičnu granu umjetnosti. Naročito je kod djevojčica plesni odgoj važan za njihov tjelesni i duševni razvitak. Nije samo harmonična izradba tijela važna, koja djetetu daje osjećaj vrijednosti zdravog tijela, nego i činjenica, da se plesnim uzgojem dječja fantazija upravlja na umjetničke puteve i to na način, koji biću djeteta najviše odgovara. Ne može, a i ne treba se iz svakog djeteta napraviti umjetnina, – nikoje mišljenje ne bi bilo pogrešnije. Ali je sigurno, da i djeca mogu umjetnički plesati. Djecu ne navodi samo glazba na plesnu kretnju, nego naročiti dojmovi, koji dolaze iz kruga njihovih vlastitih djetinjih doživljaja.«[47]

Pedagoški pristup Margarite Froman bio je ponešto drukčiji. O susretu s Margaritom Froman, koji se prvi put zbio ujesen 1939. godine, Beata Devčić-Domić rekla je sljedeće:

> »Bila je Ruskinja koja je govorila malo drukčije nego što se u Zagrebu govorilo, ali već i kada smo počeli učiti balet kod Mercedes Goritz-Pavelić, koristile su se strane, francuske riječi *battement*, *arabesque*, *port de bras* itd. Nismo znali što to znači, da npr. *port de bras* znači 'nositi ruke'. Znali smo samo kako izgleda određeni pokret i što moramo napraviti. Uglavnom su vježbe koje su se izvodile uz štap imale sve te francuske izraze, kao i danas […] Gospođa milostiva Froman nije više tako s nama vježbala, uz štap, nego je odmah počela raditi koreografije. Ne sjećam se da ona ondje u dvorani sjedi, da nam nešto broji ili kuca, da smišlja vježbe ili da nam netko svira. To smo mi već sve za nju znali jer je preuzela dječicu koja su kod Mercedes naučila taj teoretski dio baleta. Dakle, milostiva Froman odmah je krenula s koreografijama pravih, velikih baleta […].«[48]

Predstave Dječjega carstva, osobito one koje su se održavale u Velikom i Malom kazalištu, redovito je pratila kritika koja ih je promatrala kao prave profesionalne izvedbe. Kritičari su često hvalili plesne brojeve u predstavama kao jedne od najimpresivnijih i najbolje uvježbanih, a neke od malih balerina poimence su

[46] Polustrukturirani intervju s Beatom Devčić-Domić. 2022.
[47] M. ĐURINOVIĆ: *Mercedes Goritz-Pavelić*, 31.
[48] Polustrukturirani intervju s Beatom Devčić-Domić, 2025.

isticali i tretirali kao zvijezde dječje kazališne scene.[49] U božićno vrijeme 1939. godine, u listu *Večer*, rad plesnoga tečaja Hrvatskoga dječjeg carstva jedan je kritičar opisao sljedećim riječima:

> »Najveću pažnju posvetilo je carstvo dječjoj umjetnosti, osobito plesu i baletu. Taj je rad pokazao velik uspjeh tako da svaka dječja predstava znači za gledatelja pravi umjetnički užitak. Valja naime naglasiti, da je 'Hrvatsko dječje carstvo' odgojilo više malih umjetnica u plesu, koje će danas sutra biti prvakinje u Hrvatskom narodnom kazalištu.«[50]

Usporedbe radi, današnji oblik baletnog obrazovanja u Školi za klasični balet u Zagrebu odvija se prema *profesionalnom modelu* na trima obrazovnim razinama: kao predškolsko, osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Predškolsko obrazovanje koncipirano je kao tečajna nastava koja se izvodi dvaput tjedno, pri čemu se kod djece razvijaju plesne i glazbene predispozicije važne za daljnje obrazovanje. Iz toga programa odabiru se djeca za upis u prvi razred osnovne baletne škole, najčešće u dobi od navršenih devet godina, ali audiciji mogu pristupiti i ona djeca koja ga nisu prethodno pohađala. Od svojeg utemeljenja Škola djeluje kao strukovna umjetnička ustanova, koja kroz četverogodišnji program osnovne i četverogodišnji program srednje škole obrazuje profesionalni plesni kadar usmjeren prema potrebama kazališnih kuća i profesionalnih ansambala, kao i pedagoški kadar.[51]

U većini tradicionalnih baletnih škola fizičke predispozicije djeteta, koje se procjenjuju audicijom, ključne su za ulazak u sustav baletnoga školovanja. Stoga, ako ne odgovaraju zahtjevima koje postavljaju institucionalizirana baletna tehnika i estetika, dijete vjerojatno neće ni dobiti mogućnost usvajati ih.[52] »Tijelo s potencijalom« podrazumijeva vitke i gipke udove, izražen rist, visok skok te, kao jednu od najvažnijih predispozicija za opstanak u svijetu baleta, otvorenost u kukovima, koljenima i stopalima.[53] Kriteriji pritom nisu u potpunosti jednaki za oba spola; za dječake su često fleksibilniji i blaži zbog rjeđe izražene želje za bavljenjem baletom. Sljedeća faza selekcije događa se na prijelazu iz osnovnoškolskog u srednjoškolsko obrazovanje uslijed fizičkih promjena koje nastupaju u razdoblju puberteta.[54] Razvoj ženskih atributa, poput grudi i bokova, može znatno promijeniti i »naru-

[49] Među plesačicama čije je nastupe kazališna kritika često hvalila bile su Lia Schubert, Darija Gasteiger, Beata Domić, Vegica Nötig, Sonja Kastl, Vesna Ljubičić, Tatjana Trček itd.

[50] ha [Ž. HARAMBAŠIĆ]: Božić u Hrvatskom dječjem carstvu.

[51] Škola za klasični balet: Godišnji plan i program rada za školsku godinu 2025/2026, Zagreb, listopad 2025, 7, <https://www.skolazaklasicnibalet.hr/godisnji-plan-i-program-2025-2026/>.

[52] Ivana KATARINČIĆ: *Etika i estetika baleta: ambivalentna opstojnost*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2022, 168.

[53] *Ibid.*, 168-169.

[54] *Ibid.*, 171.

šiti« estetiku dotad predisponiranoga baletnog tijela, koje bi trebalo ostati lagano i vitko, dok se promjene kod dječaka, koje utječu na visinu i snagu, smatraju poželjnima za nastavak školovanja. Važno je napomenuti da se ideal baletnoga tijela kroz povijest mijenjao[55] te da ga oblikuju norme i vrijednosti baletne zajednice i očekivanja publike.[56] Uz fizičke predispozicije, za uspjeh u baletnoj profesiji tijekom školovanja je nužno razviti i umjetnički izričaj koji uključuje muzikalnost, glumačke vještine te ovladavanje scenom.

Osnovni je cilj baletnoga školovanja priprema za nastup pred publikom. Tijekom školovanja učenici stječu kompetencije potrebne za izvođenje kazališnoga repertoara, koji je danas u velikoj mjeri ujednačen na svjetskoj razini. On uključuje klasične i neoklasične balete, balete s folklornim elementima te djela suvremenih koreografa, koja često zahtijevaju poznavanje različitih plesnih tehnika, npr. suvremenoga plesa. U zagrebačkoj Baletnoj školi, osim nastave klasičnoga baleta koja podrazumijeva vježbe »na štapu« i »na sredini« te skokove i vježbe na špici (za djevojke), učenici pohađaju i brojne druge predmete, poput karakternih, povijesnih i narodnih plesova, modernoga baleta, klasične podrške, scenske prakse te povijesti plesa.[57] Iskustvo javnoga nastupa stječu na školskim produkcijama, smotrama, raznim manifestacijama te sudjelovanjem u baletnome repertoaru Hrvatskoga narodnog kazališta.[58]

Promatrajući rad plesnoga tečaja Dječjega carstva iz današnje perspektive, uočava se da je takav oblik nastave već sadržavao ideje suvremenog obrazovnog pristupa koji renomirana stručnjakinja za plesnu edukaciju Jacqueline M. Smith-Autard (1939. –) naziva *midway* modelom. Autorica je u svojoj knjizi *The Art of Dance in Education*, prvi put objavljenoj 1994. godine, razvila i predstavila obrazovni model koji objedinjuje elemente dvaju oprečnih modela poučavanja – *edukativnog* i *profesionalnog*. *Edukativni model*, zasnovan na idejama Rudolfa von Labana (1879. – 1958.), težište stavlja na proces plesa, subjektivno izražavanje osjećaja te na razvoj kreativnosti, mašte i individualnosti učenika. Učitelj je moderator, a učenik aktivni sudionik vlastitog učenja.[59] *Profesionalni model*, koji se provodi u plesnim školama i akademijama, usmjeren je na formiranje profesionalnih plesača koji uglavnom usvajaju jednu dominantnu plesnu tehniku. Karakterizira ga jednosmjerni način poučavanja, u kojem učitelj igra ulogu stručnjaka, a učenik šegrta.[60]

Smith-Autard ističe kako posebnost *midway* modela leži u konceptu plesa u obrazovanju kao doprinosa umjetničkom, estetskom i kulturnom odgoju djece. Koncept teži uspostavljanju ravnoteže između stvaranja, izvođenja i recepcije

[55] *Ibid*., 175.
[56] *Ibid*., 173.
[57] Škola za klasični balet: Godišnji plan i program rada za školsku godinu 2025/2026, 11.
[58] *Ibid*., 19-22.
[59] Jacqueline M. SMITH-AUTARD: *The Art of Dance in Education*, London: A&C Black, 2002, 4-6.
[60] *Ibid*., 6.

plesa (razumijevanja i vrednovanja, objedinjenih pojmom *aprecijacija*), koja se razvija u vlastitome radu učenika te promatranju profesionalnih izvedbi.[61]

Šezdeset godina ranije sličan su cilj imali i utemeljitelji te plesni pedagozi Dječjega carstva, koji su na promišljen način u umjetničko obrazovanje uveli kulturu pokreta, plesa i tijela. Nastava plesnoga tečaja nije obuhvaćala samo *trening* usmjeren na usvajanje plesne, ponajprije baletne tehnike nego i stvaranje malih umjetničkih glazbeno-scenskih djela. Na podlozi takvih izvedbi polaznici su se senzibilizirali za plesnu umjetnost. Također, sudjelujući u procesu stvaranja i izvedbe, razvijali su kompetencije vrednovanja te kritičkoga promatranja plesnih umjetnička djela. Već se ranije spomenulo kako su u izvedbama redovito sudjelovali svi polaznici plesnoga tečaja. Plesne pedagoginje prilagođavale su koreografije njihovim sposobnostima te su ih oblikovale na način koji je svakomu djetetu omogućio da izvedbom pokaže svoj maksimum. Takav pedagoški pristup pozitivno je utjecao na razvoj samopouzdanja polaznika, kao i na osjećaj zadovoljstva u plesu te sigurnosti na sceni. Zabilježeno je i da se jedan od zadataka zaključnog ispita plesnoga tečaja Dječjega carstva na kraju školske godine redovito odnosio na plesnu improvizaciju. Nakon izvođenja baletnih vježbi koje je osmislila nastavnica, mlađe polaznice improvizirale su plesne sekvencije na zadanu glazbu kako bi se stekao uvid u njihovu muzikalnost i osjećaj za ritam, a koji utječu na izvođenje plesnih koraka i cjelokupni plesni izraz.[62] Starije polaznice osmišljavale su vlastite koreografije u koje je bilo potrebno integrirati dotadašnje plesno znanje i usvojene baletne elemente.[63] Plesovi u koreografiji darovitijih starijih učenica, koje su već suvereno vladale plesnom tehnikom, ponekad su bili uključeni i u kazališni repertoar, primjerice u plesnu predstavu *Divertissement*.[64] Navedeni oblici improvizacije nadilazili su »katarzično oslobađanje vlastitih osjećaja kroz nestrukturirani i samoizražajni pokret«.[65] Budući da je za njih bilo nužno poznavati plesnu tehniku i kazališni ples, ishodi improvizacije mogli su se vrednovati. To, pak, svjedoči o kompetencijama plesnih pedagoginja, koje su usmjeravale cijeli proces i razumjele kako se dječja kreativnost i mašta mogu podučavati i razvijati.[66] Premda su mnoge polaznice plesnoga tečaja Dječjega carstva kasnije postale članicama

[61] *Ibid*., 5. *Midway* model tijekom 90-ih godina 20. stoljeća afirmira se kao jedan od ključnih teorijskih i pedagoških okvira plesnog obrazovanja u Velikoj Britaniji, u kojoj je ples dio nacionalnoga kurikula.

[62] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938-1939, 15. 6. 1939, [262].

[63] *Ibid*., 16. 6. 1939, [264].

[64] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Manje zbirke zagrebačkih kazališta, družina i grupa, kabareta i festivala, Dječje carstvo, Zagreb, 1937-1941, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938, 12. 6. 1938, [80].

[65] J. M. SMITH-AUTARD: *The Art of Dance in Education*, 10.

[66] Kako se već ranije spomenulo, Mercedes Goritz-Pavelić, uz balet, izučavala je i moderni ples utemeljen na idejama Rudolfa von Labana.

Baleta Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, primarni cilj njegova osnivanja i postojanja nije bio usmjeren na obrazovanje profesionalnih plesača, nego na stvaranje budućih ljubitelja plesa i obrazovane plesne publike.

Također je uočljiva poveznica s konceptom Funkcionalne muzičke pedagogije (FMP) Elly Bašić (1908. – 1998.), kojoj je temeljno polazište sljedeće: »Ne neko dijete već svako dijete ima pravo na muzičku kulturu.«[67] Kao što je bio slučaj s plesnim tečajem Dječjega carstva, tako i programe FMP-a učenici upisuju bez polaganja prijemnih ispita. Zadaća je nastavnika motivirati svakog učenika na bavljenje glazbom »prateći njegov individualni razvoj s krajnjim ciljem oblikovanja cjelovite ličnosti kojoj glazba postaje siguran i stabilan način izražavanja i komunikacije«.[68]

Kazališni repertoar plesnoga tečaja

Tablica 1: Prikaz kazališnoga repertoara u kojem su se nalazile i izvedbe s plesnoga tečaja Dječjega carstva u periodu 1937. – 1941.

Predstava	Mjesto izvedbe	Datum premijere	Autori	Dirigent
Crvenkapica, priča u četiri čina	Narodno kazalište, Malo kazalište	23. 1. 1938.	Priredio: Mladen Širola Skladatelj: Božidar Širola Redatelj: Mladen Širola Koreografija: Mercedes Goritz-Pavelić	Marcel Kasović-Cvijić
Kraljica lutaka, priča za djecu u četiri slike	Narodno kazalište, Malo kazalište	20. 3. 1938.	Napisao: Mladen Širola Redatelj: Tito Strozzi Koreografija: Mercedes Goritz-Pavelić	Marcel Kasović-Cvijić
***Kopelija* (*Čarobnjakova lutka*)**, balet u dva čina	Narodno kazalište, Veliko kazalište	12. 6. 1938.	Libreto obradila: Mercedes Goritz-Pavelić Skladatelj: Léo Delibes Koreografija i kostimografija: Mercedes Goritz-Pavelić	Oskar Jozefović
Divertissement	Narodno kazalište, Veliko kazalište	12. 6. 1938.	Koreografije naprednih učenica i Mercedes Goritz-Pavelić na glazbu različitih skladatelja.	/
Valcer u bijelo	Narodno kazalište, Veliko kazalište	12. 6. 1938.	Skladatelj: Petar Iljič Čajkovski Koreografija: Mercedes Goritz-Pavelić	Oskar Jozefović

[67] Denis VASILJ: *Život i djelo Elly Bašić*, Zagreb: ALFA, 2023, 330.
[68] *Ibid.*, 331.

Predstava	Mjesto izvedbe	Datum premijere	Autori	Dirigent
Ivica i Marica, priča u tri čina s glazbom, plesom i pjevanjem	Narodno kazalište, Malo kazalište	9. 10. 1938.	Po istoimenoj opernoj priči priredio: Mladen Širola Skladatelj: Engelbert Humperdinck Redatelj: Mladen Širola Plesove uvježbala: Mercedes Goritz-Pavelić	Marcel Kasović-Cvijić
Tri djevojčice, priča za djecu u četiri čina s glazbom, plesom i pjevanjem	Narodno kazalište, Malo kazalište	22. 1. 1939.	Napisali: Alfred Maria Willner i Heinz Reichert Libreto obradio i prilagodio: Mladen Širola Skladatelj: Franz Schubert Redatelj: Tito Strozzi Koreografija: Mercedes Goritz-Pavelić	Josip B. Širola
Pepeljuga, priča za djecu u pet činova s glazbom, plesom i pjevanjem	Narodno kazalište, Malo kazalište	10. 12. 1939.	Priredio: Mladen Širola Skladatelj: Boris Krnic Redatelj: Mladen Širola Koreografija: Margarita Froman	Marcel Kasović-Cvijić
Obuveni mačak, dječja revijska priča u dva čina (6 slika)	Narodno kazalište, Veliko kazalište	18. 2. 1940.	Priču Charlesa Perraulta obradio i prilagodio: Mladen Širola Skladatelj: Ralph Benatzky Redatelj: Mladen Širola Koreografija: Maksimilijan Froman	Josip B. Širola
Ščelkunčik, baletna feerija u dva čina (3 slike)	Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Veliko kazalište	9. 5. 1940.	Skladatelj: Petar Iljič Čajkovski Koreografija i režija: Margarita Froman Scenograf: Marijan Trepše	Gjorgje Vaić
Svatovac, narodno kolo	Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Veliko kazalište	9. 5. 1940.	Glazba Ivana pl. Zajca i Krešimira Baranovića. Koreografija: Margarita Froman Scenograf: Marijan Trepše	Gjorgje Vaić
Snjeguljica, priča za djecu u pet slika s glazbom, plesom i pjevanjem	Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Malo kazalište	16. 2. 1941.	Priredio: Mladen Širola Redatelj: Mladen Širola Koreografija: Margarita Froman	Josip B. Širola

Predstava	Mjesto izvedbe	Datum premijere	Autori	Dirigent
Ciganska princesa, igra za djecu u četiri čina s glazbom, plesom i pjevanjem	Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, Malo kazalište	23. 3. 1941.	Napisao: Mladen Širola Skladatelj: Boris Krnic Redatelj: Tito Strozzi Koreografija: Margarita Froman	Josip B. Širola

Već u prvoj godini djelovanja (1937./1938.) polaznici plesnoga tečaja pod vodstvom Mercedes Goritz-Pavelić sudjelovali su u kazališnom repertoaru Dječjega carstva nastupivši u predstavama *Crvenkapica* i *Kraljica lutaka* te u baletnom triptihu *Divertissement – Kopelija* (*Čarobnjakova lutka*) – *Valcer u bijelo*. Svakim novim nastupom tečaj je pokazivao zamjetan napredak, a tijekom godine pristupao mu je sve veći broj djece. »Na mnogim dječjim predstavama pokazalo se kako djeca vole ples i kako je ples ne samo potreban za zdravlje kao neka gimnastika tijela, već kako je ples divan kolorit tih priredaba«, zabilježio je u svojem dnevniku Mladen Širola.[69]

Kruna marljivoga rada prve godine plesnoga tečaja Dječjega carstva bila je svečana zaključna priredba na kojoj je izveden cjelovečernji balet *Kopelija* (*Coppélia*) Léa Delibesa. U kratkome vremenu djeca su istinski zavoljela kazalište i ples te su ozbiljno shvatila poziv na razvoj plesne umjetnosti,[70] čime su se stvorili temelji za rad na ovako opsežnom i zahtjevnom projektu. Primarna ideja bila je u velikoj plesnoj kreaciji okupiti svu djecu s baletnoga tečaja. Međutim, nije bilo jednostavno pronaći djelo klasične literature koje je prikladno za tu dob. Najprije se razmišljalo o djelu domaćeg autora, ali se od toga moralo odustati jer nije postojao nijedan hrvatski balet namijenjen dječjoj izvedbi niti je bilo moguće pronaći skladatelja koji bi ga napisao. Situacija s odabirom djela stranih skladatelja nije bila znatno bolja jer u mnoštvu baleta također nijedan nije bio namijenjen djeci. Naposljetku se Mercedes Goritz-Pavelić odlučila za balet *Kopelija* jer je smatrala da će ga biti najlakše približiti tom uzrastu. Stoga je sadržaj baleta izmijenila na način da djeci bude razumljiv.[71] Shvaćanju sadržaja pridonijelo je i uvođenje naracije u ulogu Vile, koja gledateljima priča priču.[72]

Program zaključne priredbe u konačnici se sastojao od triju cjelina: *Divertissementa*, baleta *Kopelija* te koreografije *Valcer u bijelo* na glazbu Petra Iljiča Čajkovskog.

Kako bi priredba bila čim veličanstvenija, balerinama Dječjega carstva priključile su se i učenice privatnoga tečaja Mercedes Goritz-Pavelić, tako da je u pro-

[69] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938, 12. 6. 1938, [78].

[70] *Ibid*., 12. 6. 1938, [77].

[71] *Ibid*., 12. 6. 1938, [78-80].

[72] ha [Žarko HARAMBAŠIĆ]: Veliko kazalište: Kopelija, *Jutarnji list*, 27 (14. 6. 1938) 9475, 11. Kao Vila nastupila je kazališna glumica Gizela Huml (1898. – 1993.).

gramu ukupno sudjelovalo sto deset djevojčica i djevojaka.[73] Priredba se održala u Velikome kazalištu u nedjelju, 12. lipnja 1938., s početkom u 15 sati. Novine su zabilježile sljedeće: »Preko stotinu lijepih djevojčica, od one najmanje koja se kotrljala preko pozornice, pa do one već stasite djevojke, izvelo je veliki plesni program koji je mjestimice bio na odličnoj umjetničkoj visini.«[74] U početnom *Divertissementu* nastupilo je devet učenica u solističkim plesnim izvedbama uz klavirsku pratnju Vere Mondschein (1910. – ?). Starije učenice izvodile su vlastite koreografije, dok su one mlađe nastupile s koreografijama Mercedes Goritz-Pavelić.[75]

Nakon *Divertissementa* uslijedio je središnji dio programa, Delibesov balet *Kopelija* (*Čarobnjakova lutka*) u dvama činovima. Balet je izveden uz pratnju kazališnog orkestra pod vodstvom maestra Oskara Jozefovića (1890. – 1914.). Glavne uloge dodijeljene su trima članicama Dječjega carstva: Liji Schubert (Nedjeljka, odnosno Swanhilda), Dariji Gasteiger i Biserki Canki (Bosiljka i Sunčica, Nedjeljkine prijateljice).[76] U *Kopeliji* prvi put nastupa i Beata Domić u ulozi Pajaca, jedne od lutaka u radionici Čarobnjaka Kopeliusa. Njezino ime tada se prvi put pojavljuje i u novinskoj kritici, među djevojčicama koje su se posebno istaknule kao odlične figure igračaka.[77] Na balet *Kopelija*, kao i na sve mlade izvođačice, zagrebačka se kritika osvrnula veoma pozitivno:

> »Pravo je čudo kako su ova djeca otplesala i odglumila *Kopeliju*. Naročito one koje su imale glavne uloge. Sve su bile dobre, dražesne i vrlo lijepe, ali naročito treba istaknuti talent male Lie Schubert. Ona je *Španjolski ples* u drugom dijelu *Kopelije* otplesala s toliko temperamenta i razumijevanja, kao neka odrasla i rutinirana plesačica. U *Kopeliji* su naročito lijepi kostimi, za koje je nacrte izradila Mercedes Goritz-Pavelić.«[78]

U posljednjemu dijelu programa ansambl koji je činilo oko sedamdeset malih balerina izveo je *Valcer u bijelo* na glazbu Čajkovskog, također uz pratnju velikog orkestra. Jedan od kritičara navodi da je bilo fascinantno vidjeti s koliko su discipline djevojčice u tako velikom broju otplesale figurirani valcer.[79]

Baleti *Divertissement*, *Kopelija* i *Valcer u bijelo* s jednakim su se uspjehom izvodili i u narednim sezonama. Zbog odlaska Lije Schubert na školovanje u Pariz

[73] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938, 12. 6. 1938, [80].

[74] – mk. [Milan KATIĆ]: Zagrebačka djeca kao vanredni plesni umjetnici, *Novosti*, 32 (14. 6. 1938) 160, 11.

[75] Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Osobni fond Beata Devčić-Domić, *Divertissement – Kopelija* (*Čarobnjakova lutka*) – *Valcer u bijelo*, kazališna cedulja, 12. 6. 1938, Narodno kazalište u Zagrebu.

[76] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938, 12. 6. 1938, [80-81].

[77] ha [Ž. HARAMBAŠIĆ]: Veliko kazalište: Kopelija.

[78] – mk. [M. KATIĆ]: Zagrebačka djeca kao vanredni plesni umjetnici.

[79] ž. h.: Hrvatsko narodno kazalište. Baletna priredba »Dječjeg carstva«, *Obzor*, 78 (13. 6. 1938) 133, 2.

početkom sezone 1938./1939. Goritz-Pavelić ponovno je učinila preinake u sadržaju baleta *Kopelija* te je plesove glavne uloge Nedjeljke (Swanhilde) podijelila između dviju djevojčica, Beate Domić i Darije Gasteiger, koje su tumačile uloge sestrica Nedjeljke i Biserke.[80]

U najavi predstave u dnevnome tisku u studenome 1938. istaknulo se kako su dječji baleti Mercedes Goritz-Pavelić redovito bili odraz visoke umjetničke razine te kako ni veći gradovi od Zagreba, koji imaju velike baletne škole, nisu mogli postaviti na scenu jedan cijeli dječji balet kao što je *Kopelija*.[81] U istoj sezoni Goritz-Pavelić osmislila je i postavila plesove za još dvije predstave Dječjega carstva – *Ivicu i Maricu* te *Tri djevojčice*.

Nakon njezina odlaska iz Hrvatske, od jeseni 1939., kako se već spomenulo, voditeljica plesnog tečaja i glavna koreografkinja Dječjeg carstva postala je Margarita Froman. Njezin dolazak zbio se u turbulentnome razdoblju velikih društvenopolitičkih promjena, koje su snažno utjecale na daljnji tijek rada, ali u konačnici i na samo postojanje Dječjega carstva.

Dana 1. rujna 1939. agresijom Njemačke na Poljsku započeo je Drugi svjetski rat, događaj koji je obilježio novu eru sukoba na europskom i svjetskom prostoru te značajno izmijenio tijek povijesti 20. stoljeća. Važna novost bila je i ta da formiranjem Banovine Hrvatske[82] organizacija počinje djelovati i nastupati pod nazivom Hrvatsko dječje carstvo.

Plesni tečaj pod vodstvom Margarite Froman, uz sudjelovanje u uspješnicama iz prethodnih sezona, proširio je svoj repertoar brojnim kreativno osmišljenim i vješto uvježbanim koreografijama koje su pratile tri nove kazališne predstave: *Pepeljugu*, *Snjeguljicu* te *Cigansku princesu*. Međutim, najveći uspjeh tečaj je ostvario samostalnom cjelovečernjom izvedbom baletnoga spektakla sačinjenog od dvaju djela: klasičnog baleta *Ščelkunčik* Petra Iljiča Čajkovskog, izvedenog u povodu stote godišnjice rođenja skladatelja, te koreografije s elementima hrvatskoga nacionalnog izraza *Svatovac*, na glazbu Ivana pl. Zajca i Krešimira Baranovića.[83] Predstava je bila premijerno izvedena 9. svibnja 1940. u Velikome kazalištu uz pratnju kazališnog orkestra kojim je ravnao Gjorgje Vaić (1907. – 1951.).[84] Upečatljivom

[80] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938-1939, 6. 11. 1938, [33].

[81] – mk [Milan KATIĆ]: Balet *Copelia* u koreografiji Mercedes Goritz-Pavelić, *Novosti*, 32 (5. 11. 1938) 304, 8.

[82] Banovina Hrvatska formirala se sporazumom Cvetković – Maček 26. kolovoza 1939., samo šest dana prije početka Drugoga svjetskog rata, kao upravna jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije, s ciljem rješavanja hrvatskoga nacionalnog pitanja. Imala je znatan stupanj zakonodavne, upravne i sudske autonomije, a banom je imenovan Ivan Šubašić, u Hrvoje MATKOVIĆ: *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991). Hrvatski pregled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998, 202-209.

[83] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 9. 5. 1940, [165].

[84] *Ibid*., 9. 5. 1940, [166-167].

Hrvatsko Narodno Kazalište u Zagrebu

TRG KRALJA ALEKSANDRA

Četvrtak 9. svibnja 1940. Predstava 295. Izvan predbrojke.

Gostuje pjesni studio Hrvatskog Dječjeg Carstva

Nanovo uvježbano

17-ti put

ŠČELKUNČIK

Baletna feerija u dva čina (tri slike). Muzika P. I. ČAJKOVSKOG.

Koreografija MARGARETE FROMAN.

Dirigent: GJORGJE VAIĆ Redatelj: MARGARETA FROMAN

LICA:

I. čin (1. slika)

Ščelkunčik . . . . . Sonja Kastl
Vila . . . . . Beata Domić
Klara, braća . . . . . Blankica Travinić
Petar, braća . . . . . Tatjana Trček
Njihova majka . . . . . Zora Škrgić
Njihov otac . . . . . Đemal Riznefendić

Sirotica . . . . . Darija Gasteiger
Čarobnjak . . . . . Ivan Susović
Kolombina . . . . . Vegica Nöthig
Lutka . . . . . Lela Šestak
Kralj miševa . . . . . Ozren Depolo

Dame (Gavota): Jelkica Gavez, Ljerka Majcen, Vlatka Kristan, Zdenka Moguljak, Radojka Ivančević i Nada Crnković.

Vojnici: Hanzika Predanić, Koraljka Ancel, Vlasta Jurjević, Vlasta Hubeny, Nadica Vrkljan, Dirjana Dojić, Ljubica Burić, Božica Špoljar, Dragica Planinc, Raja Gešelin, Mirjana Daneuo, Ljubomira Mitrović, Jadranka Tomić, Mladen Košćec i Mladen Jambrešić.

Konjanici: Nena Rašula, Ivanka Kolerić, Marija Matoničkin, Lida Gargulјak, Ivanka Tonković i Maja Stanceer.

Miševi: Dubravka Ramuščak, Martica Šal, Branka Kobeščak, Eva Weiss, Teodora Vujić, Biserka Poljak i Adica Rosenfeld.

I. čin (2. slika)

Kraljević . . . . . Sonja Kastl
Vila . . . . . Beata Domić
Sirotica . . . . . Darija Gasteiger

Snježne pahuljice cijeli plesni studio.

II. čin.

Kraljević . . . . . Sonja Kastl
Vila . . . . . Beata Domić
Sirotica . . . . . Darija Gasteiger
Arapski ples . . . . . Sonja Kastl i Vesna Ljubičić
Kineski ples . . . . . Ivana Kehlbauer, Lelica Šestak i Ljubica Burić
Trepak . . . . . Zdenka Moguljak, Ljerka Majcen i Vlatka Kristan
Ples Crvenkapice . . . . . Blankica Travinić i Ivan Susović
Ples Amora s frulom . . . . . Vegica Nöthig
Ples mačka i mačke . . . . . Tatjana Trček i Darija Gasteiger
Ples vile . . . . . Beata Domić
Ples ruža . . . . . cijeli plesni studio

Gosti, pažovi, kuhari, harlekini

Scenograf MARIJAN TREPŠE

38-mi put

SVATOVAC

Narodno kolo. Muzika od IVANA pl. ZAJCA i KREŠIMIRA BARANOVIĆA

Dirigent: GJORGJE VAIĆ Koreograf: MARGARETA FROMAN

Izvodi cijeli baletni studio i pjevački zbor HRVATSKOG DJEČJEG CARSTVA.

Scenograf: MARIJAN TREPŠE

Blagajna se otvara u 6, početak u 8, svršetak oko 9¼ sati.

Slika 1: Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Osobni fond Beata Devčić-Domić, *Ščelkunčik – Svatovac*, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 9. svibnja 1940., kazališna cedulja, bez sign. (s dopuštenjem)

vizualnom dojmu predstave pridonijele su i prekrasna bajkovita scenografija baleta *Ščelkunčik* te živopisna i rustikalna scenografija plesa *Svatovac* u inscenaciji poznatoga hrvatskog likovnog umjetnika Marijana Trepšea.[85]

[85] Baleti koje je Margarita Froman iznijela na zagrebačku scenu u međuratnom periodu, a koji su obuhvaćali djela klasičnoga baletnog repertoara, repertoar trupe Ballets Russes te balete koji su nastajali u suradnji s hrvatskim skladateljima, često su bili obogaćeni radom renomiranih hrvatskih likovnih umjetnika. Ti su tzv. scenografski slikari, poput trupe Ballets Russes Sergeja Djagiljeva, unijeli revoluciju u vizualni segment zagrebačkih predstava. Među njima bili su Marijan Trepše (1897. – 1964.), Ljubo Babić (1890. – 1974.) i Maksimilijan Vanka (1889. – 1963.). Usp. Martina PETRANOVIĆ: Balet i scenografija u međuratnom kazalištu, *Kretanja*, 26 (2021) 35-36, 145-153.

Radnja baleta *Ščelkunčik* bila je u nekim detaljima izmijenjena te je, umjesto djevojčice Klare, pratila priču malene Sirotice, koju je plesala Darija Gasteiger. Sirotica na ulici moli prolaznike za pomoć, ali je nitko ne doživljava, pa ona žalosna utone u san. Sanja čarobnu priču koja se odvija kroz dva čina i tri slike. U prvoj slici Sirotica prisustvuje večeri jedne bogate obitelji na kojoj se dijele božićni pokloni te i nju daruju lijepom igračkom. Obitelj ima dvoje djece, Klaru i Petra. Dječak Petar dobiva na dar Ščelkunčika, koji mu se ne sviđa, pa ga odbacuje. Kada svi odu, mala Sirotica uzima Ščelkunčika i privija ga k sebi. Dolaze miševi koji joj ga pokušavaju oduzeti, no Sirotica uz pomoć Vile pobjeđuje Kralja miševa, a Ščelkunčik se pretvara u Kraljevića. Vila ih odvodi dalje, najprije u Zemlju snijega, a potom u svoje dvore, gdje u čast Kraljeviću priređuje svečanost na kojoj se plešu različiti plesovi. Velika svečanost završava *Valcerom cvijeća* u izvedbi cijeloga baletnog ansambla. Uloga Vile bila je dodijeljena Beati Domić, a kao Ščelkunčik/Kraljević nastupila je Sonja Kastl.[86] Izvedbu baleta *Ščelkunčik* posebno je hvalila kazališna kritika:

> »Sinoćnji je uspjeh plesnog studija Hrvatskog dječjeg carstva u *Ščelkunčiku* bio doista senzacionalan. Već odavno nije u gledalištu bilo toliko oduševljenja, cvijeća i odobravanja. Hrvatsko dječje carstvo je ovim svojim nastupom pokazalo velik napredak u svom razvoju, a baletna je feerija[87] *Ščelkunčik* dokazom, da se plesni studij te male kazališne družbe nalazi u rukama najbolje naše plesne pedagoškinje gdje Margarete Froman, koja je od neke djece stvorila prava mala umjetnička čuda. Bogodani je dar neke djece došao do tolikog izražaja pod vodstvom ove naše vrijedne kazališne radnice, da se s najvećim veseljem mora očekivati naš novi baletni podmladak. Nema sumnje, da će mnoge od ovih malih balerina, koje smo sinoć vidjeli na pozornici, danas sutra biti prvakinje hrvatske baletne umjetnosti.«[88]

> »Najmanje su zagrebačke balerine dostojno proslavile slavnog ruskog skladatelja Petra Ilića Čajkovskoga. Pod iskusnim su vodstvom naše najbolje plesne pedagoškinje Margerete Froman djeca izvela balet, koji je bio daleko iznad prosjeka. Margareti Froman je uspjelo neke male balerine toliko odgojiti, da se pod njezinim vodstvom može s punim povjerenjem očekivati nekoliko novih Mia Čorak, koje će, poput te naše proslavljene umjetnice, biti odgojene u njenom plesnom studiju […] Kao Vila se istakla Beata Domić, koja svakako spada u prve redove ovog plesnog studija.«[89]

[86] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 9. 5. 1940, [168-170].

[87] Feerija (franc. *féerie*: čarolija; *fée*: vila; lat. *Fata*: božica usuda) je kazališna vrsta nastala u baroku, osobito razvijena u Francuskoj u 19. stoljeću, koja prikazuje bajkovite i nadnaravne događaje uz bogatu i spektakularnu scenografiju. Usp. ***: Feerija, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013. – 2016., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/feerija>.

[88] h [Žiga HIRSCHLER]: Najmanje zagrebačke balerine slave 100-godišnjicu rođenja Čajkovskoga, *Večer*, 21 (10. 5. 1940) 5842, 3.

[89] ha [Žarko HARAMBAŠIĆ]: Djeca slave Čajkovskoga… uspjeh baleta *Ščelkunčika* i *Svatovca*, *Jutarnji list*, 29 (12. 5. 1940) 10164, 19.

Slika 2: Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Osobni fond Beata Devčić-Domić, Fotografija Beate Domić u ulozi Vile u baletu Ščelkunčik Petra Iljiča Čajkovskog, 1940, bez sign. (s dopuštenjem)

U drugome dijelu večeri izveo se narodni ples *Svatovac*, u kojem je nastupilo oko stotinu malenih plesača te zbor Hrvatskoga dječjeg carstva. Ova glazbeno-baletna slika prikazivala je ljude na selu koji se nakon rada i u različitim prilikama okupljaju kod male crkvice te se zajedno druže i vesele.[90] Prema navodima iz kritike, »bila je to neobično lijepa slika naših narodnih nošnji«.[91]

U programima kazališnih predstava Hrvatskoga dječjeg carstva 1940. godine, osim Margarite Froman, pojavljuje se još jedno koreografsko ime. Riječ je o Maksimilijanu Fromanu (1889. – 1971.),[92] koji prvi put surađuje s Carstvom potpisujući koreografiju za dječju revijsku priču *Obuveni mačak*, premijerno izvedenu 18. veljače 1940. u Velikom kazalištu. Poznatu bajku *Mačak u čizmama* za Hrvatsko dječje carstvo preradio je i režirao Mladen Širola koncipiravši je u maniri revijske priče koja obiluje instrumentalnim, pjevanim i plesnim brojevima skladatelja Ralpha Benatzkyja (1884. – 1957.). U predstavi *Obuveni mačak* sudjelovao je i zbor Hrvatskoga dječjeg carstva, koji je uvježbao Vladimir Rajačić, a za glazbeno vodstvo, kao i ravnanje svim izvedbama, bio je zadužen Josip Božo Širola.[93] Polaznice plesnoga tečaja i u ovoj su predstavi zablistale izvodeći zahtjevne i raznovrsne plesove u prekrasnim šarolikim kostimima. Prema riječima Mladena Širole, zaslužile su posebno priznanje jer su »na veliko zadovoljstvo otplesale mnoge plesove, koji su divno podizali vrijednost same revije. G. Froman najsavjesnije je izvježbao male plesačice, a to se je vidjelo na samoj predstavi u sigurnom i složenom nastupu«.[94] Tom se mišljenju priklonila i kritika: »Koreografija Maksimilijana Fromana izvrsna, a male plesačice vanredno uvježbane.«[95]

Posljednja predstava koju je Hrvatsko dječje carstvo za vrijeme svojega postojanja postavilo i izvelo na kazališnim daskama bila je igra za djecu u četirima činovima s glazbom, plesom i pjevanjem *Ciganska princesa*. Priču je napisao Mladen Širola, a glazbu Boris Krnic, koji je ovim djelom potvrdio svoj izniman talent za skladanje dječje glazbe, dok je režiju preuzeo Tito Strozzi. Uz male i velike glumce[96]

[90] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 9. 5. 1940, [171].

[91] ha [Ž. HARAMBAŠIĆ]: Djeca slave Čajkovskoga… uspjeh baleta *Šćelkunčika* i *Svatovca*.

[92] Baletan zagrebačkog kazališta, koreograf i pedagog Maksimilijan Froman bio je brat Margarite Froman.

[93] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 18. 2. 1940, [69-71]. U osvrtu na repriznu predstavu izvedenu 17. 3. 1940. Širola navodi da se *Obuveni mačak* izvodio uz pratnju kazališnog orkestra.

[94] *Ibid*., 18. 2. 1940, [74].

[95] ha [Žarko HARAMBAŠIĆ]: Veliko kazalište: Dječja predstava *Obuveni mačak*, *Jutarnji list*, 29 (19. 2. 1940) 10083, 6.

[96] U premijernoj predstavi od odraslih glumaca nastupili su članovi Hrvatskoga narodnog kazališta: Micika Žličar (1891. – 1964.), Stjepan Vujatović (1912. – 1978.), Martin Matošević (1893. – 1967.) i Vojko Kavić (1918. – 1941.).

Slika 3: Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Osobni fond Beata Devčić-Domić, Fotografija iz predstave *Obuveni mačak*, *Tirolski ples*, 1940, bez sign. (s dopuštenjem)

u predstavi su sudjelovali i pjevački zbor pod vodstvom Vladimira Rajačića te polaznici plesnoga tečaja s koreografijama Margarite Froman.[97] Glazbene dijelove predstave pratili su orkestar Hrvatskoga narodnog kazališta i salonski orkestar Hrvatskoga dječjeg carstva pod dirigentskom palicom Josipa Širole.[98]

Premijera predstave, održana 23. ožujka 1941. u 10:30 sati u Malome kazalištu, bila je, prema zapisima, prava atrakcija. Lijepe i raskošne scenske slike, koje su se redale jedna za drugom, ostavljale su na posjetitelje dojam kao da gledaju izvrsno uvježbanu trupu odraslih izvođača. Osim sjajne Strozzijeve režije i koreografkinja Margarita Forman svoj je zadatak izvršila besprijekorno učinivši plesove treće slike pravim remek-djelima u malome formatu.[99]

[97] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Repertoarna knjiga 1940/1941 (Malo kazalište), Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu/Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu, kazališne cedulje predstave *Ciganska princesa*, 23. i 30. 3. 1941; 11. 5. 1941.

[98] ha [Žarko HARAMBAŠIĆ]: Malo kazalište: Ciganska princeza, *Jutarnji list*, 30 (24. 3. 1941) 10477, 8.

[99] ha [Ž. HARAMBAŠIĆ]: Malo kazalište: Ciganska princeza.

Nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske *Ciganska princesa* igrala je još svega dvaput, 11. svibnja te 19. listopada 1941.[100] Tim se izvedbama Hrvatsko dječje carstvo zauvijek oprostilo od zagrebačke kazališne publike. S obzirom na to da sačuvani dokumenti o ukidanju Dječjeg carstva, kako će se prikazati u nastavku rada, ne navode objašnjenje te odluke, može se samo pretpostaviti da je ona bila usklađena s tadašnjim političkim i društvenim previranjima te da je ustrojstvo kazališta poprimilo drukčije repertoarne i organizacijske odlike.[101]

Godina borbe i kraj postojanja Hrvatskoga dječjeg carstva

Narušavanje temelja Hrvatskoga dječjeg carstva započelo je u vrijeme kada je njegova popularnost u Zagrebu i Kraljevini Jugoslaviji bila na vrhuncu. Po završetku nastavne godine u ljeto 1940. vodstvo Hrvatskoga dječjeg carstva iznenada je primilo šokantnu vijest: dana 30. lipnja obaviješteno je o odluci novoga ravnateljstva zagrebačke Radiostanice da se tijekom ljetnih praznika obustavlja emitiranje Dječjeg sata. Posljednji Dječji sat u sezoni održao se toga dana u formi šaljivoga radijskog igrokaza i kratkoga koncerta, kojima se Hrvatsko dječje carstvo oprostilo od svih slušatelja, prijatelja, pokrovitelja i članova. Kratkim se govorom od slušača oprostio i Car Tito Strozzi rekavši kako se nada da će se za dva mjeseca ponovno čuti s objavom novoga rasporeda, kako Hrvatsko dječje carstvo neće prestati s radom za vrijeme ljetnih mjeseci te da će neprekidno biti u vezi sa svojim članovima.[102] Nažalost, odluka o obustavi Dječjega sata bila je samo najava niza nepovoljnih događaja koji su uslijedili u narednoj radnoj godini.

Kako početkom rujna Carstvo još uvijek nije primilo nikakvu obavijest o početku ponovnog emitiranja, pisanim se putem obratilo Upravnome odboru Radija Zagreb koje je odgovorilo da je Dječji sat sada povjeren učiteljskom udruženju. Razlozi koji su utjecali na tu odluku nisu bili navedeni.[103]

> »P. n. Hrvatsko dječje carstvo, na ruke nadredatelja g. Tita Strozzia,
>
> Zagreb, Hrv. narodno kazalište
>
> U vezi s Vašim cij. dopisom od 7. o. mj. čast nam je izvijestiti Vas, da je Upravni odbor Radio Zagreba na temelju dopisa br. 55/1940., poslanog Radio Zagrebu od

[100] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Repertoarna knjiga 1941/1942 (Veliko kazalište), Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu, kazališne cedulje predstave *Ciganska princesa*, 19. 10. 1941. Samo je posljednja predstava bila izvedena u Velikom kazalištu.

[101] A. BOGNER-ŠABAN: *Tragom lutke i Pričala*, 169.

[102] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 30. 6. 1940, [247-249].

[103] *Ibid*., 1. 9. 1940, [255].

Hrvatskog učiteljskog društva za grad i kotar Zagreb, odlučio povjeriti daljnje vodjenje 'Dječjeg sata' stručnom odboru Hrvatskog učiteljskog društva, koje već u tom pravcu izgradjuje odgovarajući program.

Zahvaljujući Vam na dosadašnjoj suradnji, ostajemo uz izraz osobitog štovanja

'RADIO ZAGREB'

Vladimir Kovačić, v. r.«[104]

Međutim, učiteljsko udruženje nije preuzelo vodstvo Dječjega sata kako se najavljivalo, nego je ono na kraju dodijeljeno društvu Crvenoga križa, koje će, objasnili su, Hrvatskom dječjem carstvu pokazati pravi put i smjernice rada, s pravim pedagoškim načelima.[105]

Broj lista *Pričalo*, koji je objavljen u listopadu 1940., vodstvo Carstva gotovo je u cijelosti posvetilo pojašnjenju novonastale situacije. Čitateljima je odgovorilo na upite koje je zaprimilo o navodnom ukidanju Hrvatskoga dječjeg carstva rekavši kako je riječ o neistini[106] te je objavilo novi plan rada za sve tečajeve.[107] Objavilo je i kako su stotine prijatelja Hrvatskoga dječjeg carstva, među kojima su bila i brojna dobrotvorna društva u korist kojih je Carstvo redovito održavalo humanitarne priredbe, prikupile peticiju protiv ukidanja Dječjega sata te da će ona biti dostavljena na odgovarajuću adresu.[108]

Osim vanjskih okolnosti koje su utjecale na daljnji tijek rada, u doba ljetnih praznika nekolicina nezadovoljnih roditelja iz redova Carstva oformila je malu skupinu koja je započela s vlastitim radom, također kako bi narušila njegovo djelovanje i postojanje. Tu su skupinu činili roditelji djece Blankice Travinić, Olivije Andrović, Verice Marković, Lele Šestak, Zlatka Barlea te Stjepana Kerna. Tijekom ljeta održavali su samostalne priredbe i dalje se služeći imenom Hrvatskoga dječjeg carstva, a da o tome nisu obavijestili vodstvo. Vodstvo je to, dakako, osudilo te isključilo navedene članove iz Hrvatskoga dječjeg carstva.[109]

U listopadskome broju *Pričala* vodstvo se također osvrnulo i na prvi Dječji sat Crvenoga križa, koji se održao 6. listopada 1940., navodeći kako je Sat bio kreiran po uzoru na bivše satove Carstva te kako su se svi slušatelji mogli uvjeriti da je program većinom bio sastavljen od točaka koje su prethodno već čuli, a razlog je

[104] Vladimir KOVAČIĆ: Pismo ravnatelja Radio Zagreba, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 1.

[105] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 1. 9. 1940, [255].

[106] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Postoji li Hrvatsko dječje carstvo – ili ne?, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 4.

[107] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Program rada Hrvatskog dječjeg carstva, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 2.

[108] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Pismo ravnateljstva zagrebačke Radio stanice, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 2.

[109] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 1. 9. 1940, [256-257].

taj što su nastupila djeca koja su odnedavno bivši članovi Hrvatskoga dječjeg carstva. Iako su se navodila samo imena izvođača, npr. »mala Lelica«, »mali Zlatko«, kao i »mali Knežijanci«, svi su mogli prepoznati da je riječ o djeci koja su redovito nastupala za Hrvatsko dječje carstvo.[110] Vodstvo u listu ističe:

> »Sve to kada je bilo izvedeno na našem satu bilo je nepedagoški, jer su kod nas bila isticane 'zvjezdice', a ovdje na satu 'Crvenog križa' nema 'zvjezdica' […] Nabacivanje 'pedagoških načela' koja su bila ovaj put sredstvo da se oduzme Dječjem carstvu dječji sat na Radio stanici bit će veliki kamen smutnje baš onima, koji su to sredstvo upotrijebili protiv našeg rada […] Niti sakrivanje za nacionalnošću ne će im ovaj puta mnogo pomoći, jer nam nitko ne može reći da nismo Hrvati, i da nismo radili u narodnom duhu. Možemo im dokazati s mnogo naših satova da smo radili u narodnom duhu, a možemo im dokazati i to, da smo često bili zvani na odgovornost zato jer smo na Radio stanici spomenuli riječ 'Hrvatska'. To je bilo u ono najteže vrijeme.«[111]

Iako je Hrvatsko dječje carstvo uživalo veliku popularnost te ga je kritika, koja mu je bila uglavnom naklonjena, redovito pratila, povremeno se i prije ukidanja Dječjega sata suočavalo s različitim osudama kojima se pokušavao narušiti njegov rad i uspjeh. Neki zlonamjerni komentari bili su usmjereni na rad s djecom, koji se nazivao djetinjastim poslom. Također se isticalo da ne postoji ravnopravnost između bogate i siromašne djece, da djeca zbog angažmana u Dječjemu carstvu zanemaruju školske obveze te da vodstvo koristi svoj rad da bi ostvarilo velike prihode. Vodstvo je u većini slučajeva odbijalo javno demantirati te osude smatrajući da ih najbolje opovrgavaju rezultati rada organizacije. O načinima rada s djecom i financijskom poslovanju obavještavalo je roditelje, kojima su svi računi bili dostupni na uvid te je bilo transparentno navedeno da se vodstvu i administraciji isplaćuje samo onaj dio sredstava koji ostaje nakon podmirenja svih ostalih troškova.[112] Nakon ukidanja Dječjega sata na Radiostanici, u novinama se pojavilo objašnjenje kako je razlog takve odluke pedagoške prirode te da je donesena u korist djece. Kako se može vidjeti iz opisa Sata Crvenoga križa, glavna zamjerka odnosila se na nepostojanje ravnopravnosti među djecom: zbog navođenja imena i prezimena malih izvođača Hrvatskoga dječjeg carstva, slušatelji su mogli uočiti da određena djeca posjeduju izraženije sposobnosti, čime su se afirmirala kao malene »zvijezde«, što nije djelovalo poticajno na ostalu djecu. Zanimljivo je kako su na prvome Satu Crvenoga križa nastupila upravo ona djeca čiji su roditelji, prema Širolinim navodima, bili nezadovoljni njihovim statusom u Hrvatskome dječjem carstvu. Ostaje otvoreno pitanje jesu li razlozi njihova nezadovoljstva bili neke druge prirode.

[110] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Prvi dječji sat »Crvenoga križa«, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 4.

[111] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Prvi dječji sat »Crvenoga križa«, 4.

[112] ***: Rad »Dječjeg carstva« u godini 1938 – 39, *Jutarnji list*, 28 (9. 7. 1939) 9861, 29.

Unatoč okolnostima koje su ga zadesile, Hrvatsko dječje carstvo započelo je radnu godinu 1940./1941. u punoj snazi vodeći se geslom »radom do pobjede«[113] te namjerom da vrati »ono mjesto, koje je po svojoj zasluzi zauzimalo i koje će opet zauzeti«.[114] Redoviti rad u tečajevima ponovno je donio mnogo radosti svim članovima Hrvatskoga dječjeg carstva, kao i potvrdu da čvrste i jake temelje nije lako oboriti. Međusobno zbližavanje članova osobito je došlo do izražaja u radu dječjega kazališta, koje je postalo središnja aktivnost ove umjetničke organizacije.[115] Vodstvo se također nadalo da će i vlast uvidjeti vrijednost postojanja dječjega kazališta i rada s djecom s obzirom na to da je trend osnivanja dječjih kazališta zaživio i u drugim europskim zemljama s istim ciljem – da se dječje slobodno vrijeme ispuni na kreativan način te da se djeci kroz priču omogući bolje razumijevanje života.[116] Uz reprize predstava iz prethodnih sezona[117] intenzivan i predan rad dječjega kazališta iznjedrio je i dvije nove predstave – *Snjeguljicu* i *Ciganski princesu*.

Također, početkom 1941., nakon višemjesečne stanke, Hrvatsko dječje carstvo primilo je poziv da ponovno nastupi na zagrebačkoj Radiostanici. Održala su se dva Dječja sata, 13. veljače[118] i 21. ožujka.[119] U dnevniku Mladena Širole tada je posljednji put zabilježeno da se program prenosio putem radija.[120]

Samo nekoliko tjedana kasnije nastupilo je razdoblje u kojem se sve promijenilo gotovo »preko noći«. Dana 6. travnja 1941. započeo je rat na području Kraljevine Jugoslavije. Njemačke zračne snage bombardirale su Beograd, nakon čega je uslijedio prodor njemačkih, talijanskih, mađarskih i bugarskih kopnenih snaga u zemlju. Već 10. travnja njemačke trupe ušle su u Zagreb, a 17. travnja jugoslavenska vojska potpisala je bezuvjetnu kapitulaciju.[121] Na dan kada su Nijemci slavodobitno ušli u Zagreb, 10. travnja 1941., Slavko Kvaternik, bivši austrougarski časnik i jedan od vođa nacionalističkoga pokreta u zemlji, u nazočnosti i uz suglasnost opunomoćenika vlade Trećega Reicha Edmunda Veesenmayera, na zagrebačkoj Radiostanici pročitao je proglas o uspostavi Nezavisne Države Hrvatske (NDH), na čelu s poglav-

[113] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 1. 9. 1940, [257].

[114] *Ibid*., 1. 9. 1940, [257].

[115] *Ibid*., 3. 11. 1940, [268].

[116] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Saradnja roditelja s Hrvatskim dječjim carstvom, *Pričalo*, 6 (veljača 1941) 2, 3.

[117] Repризirale su se kazališne predstave *Pepeljuga*, *Crvenkapica* i *Tri djevojčice* te *Živa slikovnica*, koja se, kao i u lipnju 1940., izvela u velikoj dvorani Zagrebačkoga zbora (današnji kompleks Studentskoga centra Sveučilišta u Zagrebu na adresi Savska cesta 25).

[118] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Dječji sat, *Pričalo*, 6 (veljača 1941) 2, 2.

[119] Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Dječji sat Hrvatskog dječjeg carstva, *Pričalo*, 6 (ožujak 1941) 3, 2.

[120] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941, 21. 3. 1941, [344-346].

[121] Ivo GOLDSTEIN: *Hrvatska 1918-2008*, Zagreb: Europapress holding – Novi Liber, 2008, 208.

nikom Antom Pavelićem.[122] Po uspostavi NDH-a Hrvatsko dječje carstvo uskoro je u potpunosti prestalo s radom temeljem odluke, odnosno rješenja upravnoga zapovjedništva Ustaške mladeži:

»Broj 1453/41 Zagreb, 29. IX. 1941.
Gg. Tito Strozzi i Mladen Širola

Saopćujemo vam da današnjim danom ukidamo 'Dječje carstvo'.
Brigu oko dječjeg kazališta vodit će u buduće Hrvatsko državno kazalište.
Odjelni upravitelj za umijeće: Bjelovučić V. R.
Poglavni pobočnik upravni zapovjednik: I. Oršanić V. R.«[123]

Kraj postojanja ove nevjerojatne i čudesne male umjetničke »mašinerije« kakva se u Zagrebu i Hrvatskoj više nikada nije ponovila Mladen Širola zaključio je riječima: »Tako 'Dječje carstvo' svrši, Ustaša ga jedan skrši.«[124]

Zaključak

Dječje carstvo, odnosno Hrvatsko dječje carstvo (od 1939.), bila je umjetnička organizacija koja je djeci nudila mogućnost obrazovanja, razvijanja talenata i stjecanja vještina iz područja različitih grana umjetnosti, poput glazbe, plesa, glume i ručnoga rada, ali i stranih jezika. Djelovalo je u Zagrebu od 1935. do 1941. godine, kada je ukinuto odlukom upravnoga zapovjedništva Ustaške mladeži. Osnovali su ga i vodili Tito Strozzi i Mladen Širola, koji su imali i svoj umjetnički *alter ego* te su djelovali kao Car Pričalo I. i Veliki vezir. Dječje carstvo bilo je logičan nastavak njihove dugogodišnje suradnje započete u Teatru marioneta, u kojemu su stekli brojna znanja i iskustva iz područja dječje umjetnosti te su ih nastavili razvijati u medijima u kojima djeca izvođači i dječja umjetnost dotad nisu bili zastupljeni. Umjetnički programi Dječjega carstva emitirali su se na zagrebačkoj Radiostanici te su se izvodili u kazalištima, na raznim priredbama i koncertima u Zagrebu, ali i diljem Kraljevine Jugoslavije. Posebnu važnost imale su predstave koje su se izvodile u Hrvatskome narodnom kazalištu u Zagrebu, uz koje je Carstvo bilo vezano ugovorom. Kao stalan dio repertoara, uz visoku umjetničku razinu koju su odražavale, imale su ključnu ulogu u razvoju dječje umjetnosti na kazališnoj sceni.

[122] *Ibid.*, 209.
[123] Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva, [143].
[124] *Ibid.*, [143].

Jedan od najpopularnijih tečajeva Dječjega carstva bio je plesni tečaj koji su vodile renomirane plesne umjetnice i koreografkinje Mercedes Goritz-Pavelić i Margarita Froman. Svoje učenice većinom su podučavale tehnici klasičnoga baleta, koja se u to vrijeme učila na tečajevima privatnih inicijativa. Prilikom upisa na tečaj nisu bili prisutni selekcijski kriteriji, program i metode rada nastavnice su određivale samostalno, a na kraju svake školske godine provodili su se zaključni ispiti. Sve su polaznice redovito nastupale u kazališnim predstavama s glazbom, plesom i pjevanjem te u cjelovečernjim baletima uz pratnju profesionalnog orkestra. Uz baletnu tehniku razvijale su i glumačke i pjevačke vještine te su stjecale iskustvo učenja i pamćenja koreografija. Iako su mnoge polaznice kasnije nastavile svoj profesionalni put u području plesa, primarni cilj osnivanja i rada plesnoga tečaja nije bio usmjeren na obrazovanje profesionalnoga plesnog kadra, nego na cjelovito obrazovanje svakoga djeteta. Ideja demokratičnosti plesnog odgoja bila je izvjestan duh novoga doba koji se reflektirao i u funkcionalnoj muzičkoj pedagogiji Elly Bašić te se ponovno počeo razvijati u drugoj polovici 20. stoljeća.

Djelovanje Dječjega carstva, o kojemu se danas još uvijek nedovoljno zna, imalo je iznimno značenje za formiranje kulturno-umjetničke scene toga vremena. Ta kreativna košnica progresivnih ideja i plemenitih namjera iznjedrila je mnoge umjetničke talente,[125] odgojila brojne ljubitelje i poznavatelje umjetnosti te je utjecala na razvoj pedagoških i kulturnih institucija Zagreba, ali i šireg hrvatskog kulturnog prostora. Primjerice, model rada i organizacije Dječjega carstva nešto kasnije poslužio je kao smjernica za vođenje Umjetničke škole Ustaške mladeži, koja je djelovala u Zagrebu od 1943. do 1945., a njezinim je ravnateljem bio imenovan Mladen Širola. Također, u planu i programu plesnoga tečaja Dječjega carstva bili su zastupljeni elementi poput strukturirane nastave u kojoj se usvajala baletna tehnika, zaključnih ispita te nastupa na raznim priredbama i u kazališnim predstavama, koji se mogu promatrati kao začetci procesa institucionalizacije, odnosno kao predfaze za osnutak Škole za klasični balet. Potvrđen je utjecaj Dječjega carstva i na razvoj današnjih dječjih kazališta koja se bave dječjom književnošću i scenskim odgojem djece, među kojima su Učilište Zagrebačkoga kazališta mladih »Zvjezdana Ladika« te Gradsko kazalište mladih Split.[126] Stoga Dječje carstvo predstavlja važan segment hrvatske kulturne i pedagoške povijesti, a njegov je značaj, zahvaljujući nevjerojatnom entuzijazmu i viziji Strozzija i Širole, ne samo obilježio nego i nadišao vrijeme njegova djelovanja.

[125] Neki od članova Dječjega carstva bili su Darija Gasteiger, Lea Deutsch (1927. – 1943.), Lia Schubert (1926. – 1999.), Josip Klima (1927. – 2012.), Beata Devčić-Domić, Sonja Kastl (1929. –), Maja Bezjak (rođ. Jurjević, 1931. –), Mirjana Dančuo (1929. –), Verica Marković (1931. – 2015.), Ozren Depolo (1930. – 2005.) itd.

[126] A. BOGNER-ŠABAN: *Tragom lutke i Pričala*, 13-14.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

Odsjek za povijest hrvatske glazbe Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb
Osobni fond Beata Devčić-Domić
Fotografija Beate Domić u ulozi Vile u baletu *Ščelkunčik* Petra Iljiča Čajkovskog, 1940.
Fotografija iz predstave *Obuveni mačak, Tirolski ples*, 1940.
Kazališna cedulja predstave *Ščelkunčik – Svatovac*, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, 9. svibnja 1940.
Kazališna cedulja predstave *Divertissement – Kopelija* (*Čarobnjakova lutka*) – *Valcer u bijelo*, Narodno kazalište u Zagrebu, 12. lipnja 1938.
Vodstvo »Dječjeg carstva«: Nacrt rada, prava i dužnosti članova, [s.a.].

Odsjek za povijest hrvatskoga kazališta Zavoda za povijest književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb
Manje zbirke zagrebačkih kazališta, družina i grupa, kabareta i festivala, Dječje carstvo, Zagreb, 1937. – 1941.
Mladen Širola: Spomenica Hrvatskog dječjeg carstva.
Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938.
Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1938-1939.
Mladen Širola: *Spomen-knjiga Cara Pričala I*. Radni dnevnik 1939-1941.

Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu / Hrvatsko državno kazalište u Zagrebu, repertoarne knjige
Kazališne cedulje predstave *Ciganska princesa*, 23. i 30. ožujka 1941; 11. svibnja 1941.; 19. listopada 1941.

Škola za klasični balet
Godišnji plan i program rada za školsku godinu 2025/2026, Zagreb, listopad 2025, <https://www.skolazaklasicnibalet.hr/godisnji-plan-i-program-2025-2026/> (pristupljeno 5. travnja 2026).

LITERATURA:

***: Feerija, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslava Krleže, 2013. – 2016, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/feerija> (pristupljeno 7. travnja 2026).

***: Rad »Dječjeg carstva« u godini 1938 – 39, *Jutarnji list*, 28 (9. 7. 1939) 9861, 29.

BOGNER-ŠABAN, Antonija: *Tragom lutke i Pričala. Povijest međuratnog lutkarstva u Splitu, Sušaku, Osijeku i Dječje carstvo*, Zagreb: AGM, 1994.

DEVALD ROKSANDIĆ, Mihaela – ĐURINOVIĆ, Maja: Balet Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu, u: Goran Bukan Breberić – Martina Petranović (ur.): *Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu. 130 godina zgrade*, Zagreb: Školska knjiga, 2025, 363-439.

ĐURINOVIĆ, Maja: *Mercedes Goritz-Pavelić*, Zagreb: Naklada MD – Gesta – Čvorak, 2000.
ĐURINOVIĆ, Maja: Čudo u Berlinu, *Kretanja*, 20 (2017) 27, 84-89.
GOLDSTEIN, Ivo: *Hrvatska 1918-2008*, Zagreb: Europapress holding – Novi Liber, 2008.
ha [HARAMBAŠIĆ, Žarko]: Božić u Hrvatskom dječjem carstvu, *Večer*, 20 (23. 12. 1939) 5728, 8.
ha [HARAMBAŠIĆ, Žarko]: Djeca slave Čajkovskoga… uspjeh baleta *Ščelkunčika* i *Svatovca*, *Jutarnji list*, 29 (12. 5. 1940) 10164, 19.
ha [HARAMBAŠIĆ, Žarko]: Malo kazalište: Ciganska princeza, *Jutarnji list*, 30 (24. 3. 1941) 10477, 8.
ha [HARAMBAŠIĆ, Žarko]: Veliko kazalište: Dječja predstava *Obuveni mačak*, *Jutarnji list*, 29 (19. 2. 1940) 10083, 6.
ha [HARAMBAŠIĆ, Žarko]: Veliko kazalište: Kopelija, *Jutarnji list*, 27 (14. 6. 1938) 9475, 11.
h [HIRSCHLER, Žiga]: Najmanje zagrebačke balerine slave 100-godišnjicu Čakovskoga, *Večer*, 21 (10. 5. 1940) 5842, 3.
KATARINČIĆ, Ivana: *Etika i estetika baleta: ambivalentna opstojnost*, Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2022.
KOVAČIĆ, Vladimir: Pismo ravnatelja Radio Zagreba, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 1.
MARTINČEVIĆ, Jagoda: Balet Hrvatskog narodnog kazališta 1876. – 2001., u: Sonja Kastl – Jagoda Martinčević (ur.): *125 godina profesionalnog baleta u Hrvatskoj. Recentni trenutak profesije*, Zagreb: Hrvatsko društvo profesionalnih baletnih umjetnika, 2002, 7-38.
MATKOVIĆ, Hrvoje: *Povijest Jugoslavije (1918 – 1991). Hrvatski pogled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
– mk [KATIĆ, Milan]: Balet Copelia u koreografiji Mercedes Goritz-Pavelić, *Novosti*, 32 (5. 11. 1938) 304, 8.
– mk. [KATIĆ, Milan]: Zagrebačka djeca kao vanredni plesni umjetnici, *Novosti*, 32 (14. 6. 1938) 160, 11.
PETRANOVIĆ, Martina: Balet i scenografija u međuratnom kazalištu, *Kretanja*, 26 (2021) 35-36, 145-153.
SMITH-AUTARD, Jacqueline M: *The Art of Dance in Education*, London: A&C Black, 2002.
VASILJ, Denis: *Život i djelo Elly Bašić*, Zagreb: ALFA, 2023.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Dječji sat, *Pričalo*, 6 (veljača 1941) 2, 2.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Dječji sat Hrvatskog dječjeg carstva, *Pričalo*, 6 (ožujak 1941) 3, 2.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Pismo ravnateljstva zagrebačke Radio stanice, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 1-2.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Postoji li Hrvatsko dječje carstvo – ili ne?, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 4.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Program rada Hrvatskog dječjeg carstva, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 2.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Prvi dječji sat »Crvenoga križa«, *Pričalo*, 5 (listopad 1940) 7-8, 4.
Vodstvo »Hrvatskoga dječjeg carstva«: Saradnja roditelja s Hrvatskim dječjim carstvom, *Pričalo*, 6 (veljača 1941) 2, 3.
ž. h.: Hrvatsko narodno kazalište. Baletna priredba »Dječjeg carstva«, *Obzor*, 78 (13. 6. 1938) 133, 2.

Summary

THE RISE, ACTIVITY, PROTAGONISTS, AND FALL OF DJEČJE CARSTVO [CHILDREN'S KINGDOM]

The paper presents the process of the establishment, modes of operation, and eventual dissolution of the artistic organization Dječje carstvo [Children's Kingdom], as well as its contribution to the development of the cultural and pedagogical scene in Zagreb and Croatia during the 20th century. Dječje carstvo was founded and led by actor, director, and writer Tito Strozzi (1892 – 1970) and children's writer, director, and screenwriter Mladen Širola (1894 – 1967), whose knowledge and dedication significantly contributed to the development of children's creativity and fostered a love for theatre and the arts in general. The paper places particular emphasis on artistic programs intended for children, especially the dance course, which was among the most popular programs and was primarily focused on classical ballet training. It was led by distinguished dancers and choreographers Mercedes Goritz-Pavelić (1907 – 2003) and Margarita Froman (1890 – 1970). The primary sources used in this research include the diaries of Mladen Širola, documentation from the management of Dječje carstvo, theatre performance programs, and the recollections of Beata Devčić-Domić (1930 – 2026), a dancer whose early artistic career was connected to Dječje carstvo, collected through a semi-structured interview. Secondary sources consist of newspaper articles, theatre reviews, and relevant literature in the fields of dance and history.